

JÚLIUS STRINKA

Azda ani v jednej filozofickej téme sa tak markantne neprejavuje svár medzi dogmatizmom a antidogmatizmom ako v interpretácii dialektiky socializmu.

Pravda, ak hovoríme o dogmatizme, tak už nemáme na mysli tú jeho podobu, aká bola príznačná v období stalinizmu, t. j. dogmatizmus ako bezvýhradné, mocensky vyruštené a autosugesciou utvrdené vyznávanie jedine prípustných právd. Od tých čias prekonal dogmatizmus viaceré metamorfózy a dnes má niektoré takrečeno antidogmatické črty; nielenže sa dištancuje od niektorých zjavne zdiskreditovaných téz, nielenže pripúšťa opodstatnenosť novej, predtým biľagovanej a zavrhovanej problematiky, ale prejavuje dokonca i značnú tolerantnosť k odlišným názorom, ba i k názorom svojich kritikov.

Mohlo by sa teda zdať, že už nemáme čo robiť s dogmatizmom, že je to vlastne len nejaká umiernennejšia, menej priebojná forma antidogmatizmu. Na pomenovaní nakoniec ani nezáleží. Nejde totiž ani tak o to, či, v akej miere a akými spôsobmi sa stráži neochvejná platnosť, uzavretosť a dokončenosť daného teoretického systému, čo je príznačné pre dogmatizmus v jeho kryštalickej podobe, ako skôr o to, akej povahy je, akú funkciu má daný systém názorov: či je apoľoetikou, faktorom konzervovania existujúceho stavu, alebo jeho revolučnou kritikou, teoretickým nástrojom jeho dialektickej premeny a prekonania. A v tomto zmysle sa konformistický marxizmus vo svojej podstate nevelmi líši od klasického stalinského dogmatizmu. Je vlastne formou akéhosi hanblivého dogmatizmu. Je totiž podstatný, kvalitatívny rozdiel medzi takou teóriou, ktorá sa pod tlakom zmenenej skutočnosti a zmenenej konštelácie spoločensko-politických síl iba *prispôsobuje* novej situácii, a teóriou, ktorá sa vedome, aktívne začleňuje do progresívneho spoločenského pohybu, ktorá priebojne odhaľuje latentné spoločenské protirečenia a hľadá cesty ich riešenia, ktorá je teoretickým fermentom revolučnej spoločenskej praxe.

Ako sa protikladnosť týchto dvoch teoretických pozícií prejavuje v chápaní dialektiky socializmu?

Predovšetkým v odlišnom hodnotení dnešného štádia a formy socializmu.

Zo stanoviska apoľoetiky sa socializmus chápe predovšetkým v jeho vzťahu ku kapitalizmu, ako negácia kapitalizmu. Apoľogetika je uveličená faktom, že socializmus je v určitom zmysle vyústením doterajšej histórie ľudstva, pozitívnym prekonaním kapitalizmu, absolutizuje tento fakt a nastolenie socializmu chápe ako dovŕšené víťazstvo. To vedie k idealizácii existujúcej formy socializmu, k neschopnosti vidieť súčasný socializmus ako historicky prechodnú spoločenskú formu, ktorá sa práve tak, ako každá iná spoločenská forma nevyhne svojej dialektickej negácii. Apoľogetika, štylizujúc sa do pózy nenahraditeľného ručiteľa socializmu, vyčerpáva svoju energiu na zachovanie a utvrdenie dosiahnutého stavu, takže jej nezvyšuje dostatok erudície na to, aby prenikla k podstatnejším, dosiaľ neuvoľneným potenciám socializmu. Teoretický obzor apoľoetiky je daný existujúcim modelom socializmu. Prekročí tento obzor je nad jej sily, pretože všetko to, čo prekračuje hranice tohto obzoru, predstavuje v jej očiach smrteľné nebezpečenstvo pre sám socializmus.

To však neznamená, že by apoľogetický marxizmus nepripúšťal vývoj na pôde socia-

* Skrátený a upravený text tohto príspevku bol pod názvom *O hanblivom dogmatizme a revolučnej dialektike* zverejnený v Kultúrnom živote, 1965, č. 57.

lizmu. Práve naopak, idea vývoja je jadrom apologetiky. Nie je to však dialektické, ale mechanistické poňatie vývoja. Dialektická teória spoločenského pohybu, ktorá kladie hlavný dôraz na riešenie vnútorných podstatných protirečení danej spoločenskej štruktúry, je tu nahradená mechanistickým evolucionizmom. Vývoj sa chápe ako púhy kvantitatívny rast niektorých typických parametrov (napr. objem výroby, stupeň životnej úrovne, rast vzdelanosti, konzum kultúrnych statkov a pod.) a nie ako kvalitatívna premena vnútornej štruktúry socialistickej spoločnosti. Taktó, ako púhe nadstavenie, predĺženie terajšej formy socializmu sa chápe aj budovanie komunizmu. Je to tým zarážajúcejšie, že komunizmus, t. j. druhá fáza komunistickej formácie, sa aj z hľadiska apologetickej koncepcie pokladá za kvalitatívne nový, vyšší stupeň v porovnaní so socializmom.

S takýmto evolucionistickým, nedialektickým poňatím vývoja bolo azda možné vystačiť dovtedy, kým socialistická spoločnosť nevyčerpala zdroje svojho extenzívneho rastu, len čo sa však tieto možnosti vyčerpali, teória mechanistického evolucionizmu sa stala anachronizmom a môže v máločom prispieť k správnej orientácii jej budúcej perspektívy. Boľestne to pocítila najmä ekonomika socialistických krajín, v ktorej sa najbezprostrednejšie a najkatastrofálnejšie prejavuje oneskorenosť alebo nedostatočnosť štrukturálnych premien.

Stalinský dogmatizmus v podstate ignoroval existenciu vnútorných protirečení socialistickej spoločnosti. Súčasný variant apologetickeho marxizmu je v tomto ohľade osvietenejší. Pravda, aj objektívny tlak narastajúcich protirečení sa stal oveľa nástojčivejší. Okrem toho historická skúsenosť minulých rokov dala dostatočné poučenie o tom, že zamlčovať si alebo umelo pritlmať najakútnejšie protirečenia a disproporcie je nevelmi užitočné, pretože ich oneskorené riešenie môže byť riskantnejšie. Preto sa teórii vnútorných protirečení socializmu venuje značná pozornosť aj v rámci apologetickej koncepcie marxizmu.

Avšak práve kategória dialektického protirečenia je tu súčasne najviac „vykľeštená“. V zhode s poňatím mechanistického evolucionizmu sa pripúšťajú len protirečenia v určitej javovej rovine, týkajúce sa viac-menej iba vonkajších, najviac viditeľných stránok spoločenského pohybu, nie však v rovine podstatných štrukturálnych vzťahov existujúceho modelu socializmu. To zodpovedá ilúzii, že vývoj socializmu je možný iba ako vývoj existujúceho modelu socializmu. Každé protirečenie, obsahujúce v sebe tendenciu rozrušenia, prekonania tohto modelu, je inferiórne a vymyká sa z rámca možností jeho pozitívneho riešenia vo vnútri socializmu. Prehnaná obava z nebezpečenstva reštaurácie kapitalizmu, vyplývajúca vo veľkej miere z nedôvery v silu socializmu, a s tým súvisiacia podozrievavosť voči všetkému podstatne novému je vôbec veľkým handicapom apologetickeho marxizmu pri poznávaní dialektiky socializmu.

Vylúčenie podstatných štrukturálnych protirečení z predmetu skúmania má ďalekosiahle negatívne dôsledky. Tým sa totiž vylučuje aj možnosť poznania skutočných, podstatných príčin mnohých negatívnych javov a disproporcií, na odstránení ktorých má eminentný záujem aj apologeticá teória.

Pretože tieto podstatné príčiny jej ostávajú utajené, apologetika nie je schopná podať správnu diagnózu defektných procesov a tým menej vypracovať účinnú terapiu. Tam, kde prebieha akútny zápal, konštatuje len ľahkú chrípku a ordinuje aspirín. Niekedy aj analgetikum môže vyvolať pocit úľavy, príčiny choroby však odstrániť nedokáže. Apologetika si taktó počína ako neschopný lekár, ktorý namiesto energického zásahu maskuje symptómy choroby a zmierňuje pocity chorého. Teraupetické schopnosti apologetiky sa v podstate vyčerpávajú tým, že vypracúva recepty na najnevyhnutnejšie korekcie, reformy a reorganizácie ekonomického a spoločensko-politického mechanizmu. Ich reali-

záciou sa síce môže dosiahnuť dočasné zlepšenie jeho chodu, ale nepostačujú na podstatnú a trvalú nápravu. Tá môže vyplývať len z riešenia podstatných protirečení danej štruktúry a teda odstránením podstatných príčin opätovnej reprodukcie negatívnych javov a disproporcií. Takýto radikálny obrat nie je však možné urobiť zo stanoviska apologetiky. Bludný kruh, v ktorom je uzavretá apologetická teória socializmu, môže pretrhnúť len revolučná dialektika.

Rozpracovať kriticko-revolučnú teóriu dnešného socializmu, ktorá by dokázala účinne prispieť k maximálnemu uvoľneniu latentných potencií socializmu a dať mu nové prítiažlivé perspektívy, je jednou z najnaliehavejších úloh súčasného marxizmu. Osobitné poslanie pritom má marxistická filozofia: nielen preto, že práve filozofia, vzhľadom na svoju univerzálnosť je jedine schopná zmocniť sa problematiky dnešného socializmu v celej jej totalite, ale aj preto, že vzhľadom na svoj špecifický vzťah k jednotlivým špeciálnym spoločenským vedám a tiež k politike je povinná aj im pripravovať pôdu pre kritickú analýzu, rozpracovať nové metodologické hľadiská a perspektívne pohľady, oživiť potlačený humanistický étos marxistickej vedy a politiky.

Základným predpokladom adekvátneho prístupu k dialektike socializmu je správne zhodnotenie miesta a úlohy dnešného socializmu v historickom procese ľudstva.

Socializmus ako historický fenomén má dva základné významy: jeden je daný jeho vzťahom k minulosti, tým, že socializmus je negáciou kapitalizmu, druhý jeho vzťahom k budúcnosti, tým, že je východiskom k novému usporiadaniu spoločnosti.

Obidva tieto významy tvoria dialektickú jednotu, sú dialekticky identické. Tým je však súčasne povedané, že môže dôjsť k roztrhnutiu tejto jednoty, k narušeniu identity. Práve to sa stalo, ako sme už ukázali, v apologetickej koncepcii socializmu. Zabsolútňovanie prvého zo spomínaných významov, zveličenie tej stránky socializmu, ktorá znamená popretie minulosti, priviedlo k veľkému ochudobneniu historického zmyslu socializmu. Socializmus v takomto poňatí, zjednodušene povedané, je vlastne len prevráteným obrazom kapitalizmu a ťažko ho možno pokladať za jeho skutočné prekonanie, t. j. za jeho dialektickú negáciu.

Dialektická negácia znamená nielen negovanie, ale aj utvrdenie, afirmáciu, t. j. kritické osvojenie si všetkého pozitívneho, čo predošlý systém v sebe obsahoval, integráciu tohto pozitívneho na úrovni nového systému.

Takáto negácia, t. j. pozitívne prekonanie, je apologetike cudzia, pretože jej je v podstate cudzie aj chápanie socializmu ako podstatne nového systému, ktorý znamená nielen negáciu minulosti, ale predovšetkým odkrytie nových perspektív budúcnosti. Keďže apologetike chýba vedecky podložené poznanie možných perspektív a variantov socializmu, keďže sa potáca v zajatí predstavy o existujúcom modeli socializmu ako o jedine možnom modeli — pričom tento model, žiaľ, trpí v svojom rámci neriešiteľnými protirečeniami — apologetika v strachu o osud socializmu, ktorý je však v skutočnosti iba strachom o osud existujúceho modelu socializmu, s krajnou podozrievavosťou pristupuje ku všetkému pozitívnemu, čo obsahoval predošlý systém, je alergická voči možnosti kriticky si toto pozitívne osvojiť a namiesto toho, aby predošlú pozitívnu skúsenosť ľudstva kriticky preskúmala a integrovala ju do teórie a reality socializmu, vidí v nej iba nebezpečenstvo infiltrácie, ohrozujúce existenciu socializmu. A tak vlastne aj pokiaľ ide o vzťah k minulosti (pričom pod minulosťou rozumieme nielen vlastnú minulosť socialistických krajín, ale aj súčasný kapitalizmus ako v historickom zmysle predchádzajúcu spoločenskú formáciu) nemáme tu do činenia s marxistickou, t. j. dialektickou negáciou, ale s metafyzickou negáciou, s odmietaním ako princípom, založeným na iluzórnom vedomí o akejsi sebestačnosti socializmu. To však nie je prejav sily, ale prejav slabosti. Systém, ktorý sa cíti byť dostatočne silný, sa nemusí obávať vonkajšej infiltrácie, pretože

ak ide naozaj o infiltráciu, dokážu ju paralyzovať, ak však ide o pozitívnu hodnotu, dokáže si ju osvojiť a integrovať.

Ako teda vidieť, dialektická negácia vo vlastnom slova zmysle je možná len z pozície dynamického, vývojaschopného systému, z pozície systému, ktorý sám v sebe nachádza dostatočne silné zdroje svojej vlastnej regenerácie a kvalitatívnych premien, ktorý vo svojom vlastnom imanentnom pohybe nachádza dostatok sily, aby sa odvážne zmocnil a vsal do seba všetko pozitívne z minulosti i súčasnosti ľudstva, z pozície otvoreného systému, vedomého si svojej mladosti a nezrelosti, ale tým súčasne aj svojej budúcnosti — a nie z pozície uzavretého systému, z pozície dovŕšeného víťazstva nad kapitalizmom, z pozície definitívneho modelu, definitívneho prototypu celej komunistickej formácie.

Tým sa dostávame k druhému zo spomínaných dvoch významov socializmu, k významu, danému jeho vzťahom k budúcnosti. Tento význam, ako sme už ukázali, bol v apologetickej koncepcii zatlačený. To, prirodzene, neznamená, že by apologetika, aspoň vo svojej propagandistickej aplikácii, nevenovala budúcnosti dostatočnú pozornosť. Práve naopak. Jedna vec je však nezáväzná projekcia hmlistých chimérických predstáv o budúcej komunistickej spoločnosti (časovo odo dneška nakoniec dostatočne vzdialenej, aby nebolo treba detailnejšie vykresľovať jej obrysy) a druhá vec je triezva analýza reálnych predpokladov a ciest k dosiahnutiu oveľa bližších a bezprostrednejších, avšak pre osud socializmu a tým aj pre uskutočnenie komunistickej ideí oveľa závažnejších cieľov.

Už sme dostatočne naznačili, že dialektika socializmu, to nie je len zákonitosť pohybu jeho existujúceho modelu, ale i zákonitosť kvalitatívnej premeny tohto modelu, jeho sebanegácie, jeho dialektického prekonania a nahradenia novým, adekvátnejším modelom. Uvedomíť si to je nesmierne dôležité, pretože to kladie pred marxizmus, pred spoločenskú vedu i pred komunistickej politiku úplne nové, kvalitatívne iné úlohy a témy, než ako to bolo možné v rámci apologetickej koncepcie socializmu.

Ak sa totiž na súčasný model socializmu dívame ako na historicky prechodnú formu socializmu, ak jeho nahradenie novým, adekvátnejším modelom pokladáme za samozrejmu historickú nevyhnutnosť, tak potom dnešný socializmus sa už javí nie ako dovŕšené víťazstvo, nie ako ustálená forma, ako prototyp, ktorý sa smie zdokonaľovať len v rámci jemu vlastných atribútov, ale ako jedna z možných foriem, jeden z možných variantov, ako prvá etapa hlbších a ďalekosiahlejších budúcich spoločenských premien, ako východisko k veľkému spoločenskému experimentu, ktorý si vyžaduje permanentné overovanie a všestranné zdokonaľovanie. Socializmus sa takto premení z reality iba danej a inertnej na realitu neustále vytváranú, na živé a meniace sa dielo živých a tvoriacich ľudí.

Tento prístup k dnešnému socializmu, tento určitý historický odstup umožňuje spoločenskej vede a osobitne filozofii vymaniť sa zo zajatia bezprostrednej poplatnosti iba momentálnym ideologickým potrebám a skúmať ho ako objekt vedeckej analýzy v celej jeho totalite, t. j. aj v jeho historickej podmienenosti, aj v jeho historickej ohraničenosti a nedokonalosti. V rámci takéhoto výskumu sa nakoniec musia podrobiť kritickej analýze aj tie ideologické postuláty a ich zdroje, ktorým sa priechi takýto prístup k socializmu a ktoré by chceli znovu zviest spoločenskú vedu a filozofiu do riečišťa neškodnej apologetiky.

Problém kvalitatívnej premeny existujúcej štruktúry socializmu má mnoho aspektov, týka sa viacerých rovín a oblastí spoločenskej reality. Povaha veci si vynútila, že tento problém sa stal najakútnejší v oblasti ekonomiky. Vo viacerých socialistických krajinách dochádza v posledných rokoch k pomerne radikálnym zásahom do starého ekonomického modelu, k pokusom o vytvorenie nového, efektívnejšieho modelu. Jed-

nako sa však zdá, že v ktorejkoľvek oblasti je ťažko možné dosiahnuť postatnú štruktúrálnu premenu, ak sa táto oblasť berie izolovane od ostatných oblastí a od spoločenského celku. Hrozí tu vždy nebezpečenstvo, že v symbióze nového so starým nevzítazí to nové, ale bude pohltené alebo zdeformované starým. A tak i nejedno cenné úsilie a vynaložená energia môže vyjsť nazmar. Úsilie o kvalitatívnu premenu, o dialektické prekonanie starej štruktúry sa preto musí týkať spoločnosti ako celku, celého pletiva spoločenských vzťahov, nielen napríklad ekonomických, ale aj politických vzťahov.

Podobne, ako je to v kapitalizme, ani v socializme nemusí byť kľúč k riešeniu ekonomických problémov výlučne iba v oblasti samej ekonomiky. Ak Lenin pokladal politiku za koncentrovaný výraz ekonomiky, tak z toho logicky vyplýva, že aj protirečenia v oblasti ekonomiky môžu nájsť svoj koncentrovaný výraz alebo i zdroj práva v politike. Možno si preto oprávnenne klásť otázku, ako existujúce politické vzťahy, existujúca štruktúra politickej moci zodpovedá potrebám ekonomického rozvoja socializmu, či a v akej miere dokáže tento rozvoj stimulovať a ktorými stránkami mu prípadne prekáža.

Odpovedať na túto otázku nie je ľahké a vyžadovalo by si to osobitný rozbor. Jednako sa však žiada zdôrazniť aspoň jedno: zdá sa nám, že je veľkým handicapom politickej štruktúry socializmu, ak tu proti integrovanej moci, proti integrovanej riadiacej činnosti stojí dezintegrovaná, rozptýlená kritika tejto moci a činnosti, ak tu chýba objektívne fungujúci, určitými inštitucionálnymi zárukami chránený korektívny možných omylov tejto moci. Je to handicap nielen pre politickú štruktúru ako takú, ale vo veľkej miere aj pre výkonný aparát politickej moci: ak je totiž výkonná a riadiaca činnosť pozbavená včasnej a účinnej, spoločensky záväznej kritiky, je výkonný aparát bezmocný proti nebezpečenstvu postupnej atrofie a diskreditácie a tým v konečných dôsledkoch aj proti faktickému oslabeniu svojej vlastnej politickej pozície.

Skutočnosť, že daná štruktúra politickej moci a zabehaný mechanizmus politického života v dostatočnej miere neumožňujú, aby integrovaná moc bola vyvážená integrovanou kritikou, má ďalekosiahle následky nielen vo sfére samej politiky, v obmedzení možnosti politickej aktivity, ale aj v celkovom morálnom stave spoločnosti.

Rozptýlenosť kritiky má totiž svoj protipól — anonymitu zodpovednosti. Pre kritiku, ktorej nie je umožnené, aby sa integrovala a aby sa tak stala spoločensky účinnou silou, fakticky nie je možné ani to, aby spoločensky účinne identifikovala zodpovednosť a mieru zodpovednosti tej alebo onej zložky mocenského aparátu, tej alebo onej inštitúcie, toho alebo onoho jej predstaviteľa. Kladieme dôraz na slová „spoločensky účinne“. Chceme tým povedať, že nejde len o samu identifikáciu, ale i o konzekvencie, ktoré sa z nej musia nevyhnutne vyvodiť, o záruky, ktoré sa musia dosiahnuť. Len v takomto prípade možno totiž samu kritiku pokladať za spoločensky účinnú.

Žiaľ, takáto, t. j. spoločensky účinná identifikácia zodpovednosti je pre dezintegrovanú, atomizovanú, rozptýlenú kritiku prakticky nedosažiteľná. Nech je takáto kritika vo svojich jednotlivých prejavoch akokoľvek razantná a nástojčivá, proti integrovanej moci je fakticky bezmocná. Keďže je však bezmocná, je i neškodná. A tak môže vzniknúť paradoxná situácia, že v spoločnosti, ktorá priam prekypuje kritičnosťou, v ktorej sa kritičnosť dokonca oficiálne pestuje, fakticky niet kritiky.

Kde však niet kritiky, niet ani zodpovednosti. Hovoriť o existencii zodpovednosti má zmysel len vtedy, ak je zodpovednosť konkrétna, ak je subjekt zodpovednosti identifikovateľný, ak možno presne vymedziť stupeň a rozsah jeho zodpovednosti. Ak to však nemožno, pretože neexistuje nástroj tejto identifikácie, spoločensky účinná, t. j. integrovaná kritika, nemožno hovoriť ani o existencii zodpovednosti v pravom zmysle tohto slova. Podobne ako kritika, aj zodpovednosť sa stáva neurčitá, atomizovaná, rozptýlená. Všetci sme za všetko zodpovední — a teda nikto nie je zodpovedný za nič. Anonymná, rozptýlená zodpovednosť sa fakticky rovná nezodpovednosti.

Ak sa teda znehodnotí význam kritiky, znehodnotí sa aj význam zodpovednosti. Iste netreba hovoriť, aké následky to má pre morálny stav spoločnosti. Prírodné, v spoločnosti pôsobia aj iné ako iba morálne stimuly, takže ich znehodnotenie ešte nemusí znamenať, že by spoločnosť nemohla ďalej fungovať alebo sa aspoň udržiavať v zotrvačnom pohybe. Je však otázka, či práve socialistická spoločnosť sa smie uspokojovať s takouto formou pohybu.

Ako vidieť, z hľadiska našej témy nie je vonkoncom indifirentná otázka, aký je morálny stav spoločnosti a ako tento stav súvisí so štruktúrou politickej moci a mechanizmu politického života za socializmu.

Hovorím to preto, že k problematike dialektiky socializmu sa často pristupuje príliš abstraktne, ako keby tu išlo o akýsi abstraktný celok, o pôsobenie a vzťahy abstraktných zákonov a kategórií, a nie o konkrétny spoločenský pohyb, vytváraný aktivitou konkrétnych ľudí, s ich autentickými záujmami, motívmi a postojmi.

Takýto abstraktný prístup je, žiaľ, niekedy príznačný aj pre progresívnu a kritickú časť marxistického filozofického frontu, ktorá ináč prispieva veľmi cenným podielom k rozpracovaniu problémov marxistickej dialektiky.

Nechcel som tým povedať, že by analýza abstraktných stránok dialektiky spoločnosti bola neužitočná, domnievam sa však, že nemožno ostať iba v rovine takejto analýzy. Pri takomto prístupe nemôže totiž dostatočne vyniknúť špecifičnosť ontologickej povahy spoločenskej reality v porovnaní s ontologickou povahou prírody a tým ani špecifičnosť dialektiky spoločenského pohybu. Hrozí tu stále nebezpečenstvo, že sa bude opakovať chyba, ktorej sa dopustil Stalin, tým, že vyhlásil historický materializmus, dialektiku spoločnosti iba za púhu aplikáciu akejsi absolútnej, všeobjímajúcej dialektiky prírody a tým „vyklieštil“ z nej to najpodstatnejšie — účasť človeka, jeho slobodného, autentického konania v historickom procese.

Myšlienka, ktorú veľmi výstižne vyslovil juhoslovanský filozof Veljko Korač na filozofickom kongrese v Mexiku, že človek nie je determinovaný výlučne existujúcimi podmienkami, ale aj svojimi vlastnými projektmi, a že tieto projekty môžu oveľa silnejšie ovplyvniť ľudskú činnosť ako existujúce podmienky, musí sa stať, podľa mojej mienky, jednou zo základných ideí pri koncipovaní dialektiky spoločnosti a tým viac pri koncipovaní dialektiky socializmu.

Problém človeka nemožno preto chápať ako problém, ktorý by mal byť vyhradený iba filozofickej antropológii, ktorá sa začína konštituovať v posledných rokoch aj v rámci marxistickej filozofie ako osobitná filozofická disciplína, ale je to problém, dotýkajúci sa marxistickej filozofie v celom jej rozsahu, a teda aj dialektiky. V určitom zmysle by sme dokonca mohli povedať, že integrácia tohto aspektu do marxistickej filozofie je vlastne najzákladnejšou črtou obrodného procesu, ktorý prekonáva marxistická filozofia, že ňou sa podstatne mení celá štrukturálna stavba marxistickej filozofie, že na jej základe sa tu uskutočňuje akýsi kopernikovský obrat vo vnútri marxistickej filozofie, jej návrat k pôvodným Marxovým antropocentrickým východiskám.

Týmito marginálnymi poznámkami sme sa už vlastne dotkli témy, ktorá by mohla byť predmetom samostatného posúdenia, myslím si však, že aj v kontexte s našou témou je neobyčajne dôležité zdôrazniť význam tohto antropocentrického aspektu. Riešenie antinómií, na ktoré sme poukázali v našej predošlej analýze, nie je totiž podľa našej mienky možné bez toho, aby sa v koncepte dialektiky socializmu náležite neuplatnil tento aspekt človeka ako slobodnej autentickej bytosti, aspekt jeho špecifickej účasti na historickom procese. Je to spojovacie ohnivo, ktoré nám pomôže preklenúť relatívne autómne a odlišné roviny a oblasti spoločenskej reality. Videli sme, ako antinómie v oblasti ekonomiky veľmi úzko súvisia s antinómiami v oblasti politiky a nakoniec

vyúsťujú do oblasti spoločenskej morálky. Podobne je to aj v opačnom smere: oslabený pocit zodpovednosti, ak sa stane masovým zjavom, je nesmierne silným brzdiacim faktorom tak hospodárskej, ako aj politickej akcieschopnosti spoločnosti.

Áká je teda cesta prekonania týchto antinómií? Domnievam sa, že jedine vytvorením takých podmienok, takých inštitucionálnych foriem a mechanizmu, v ktorých sa bude môcť v maximálnej miere permanentne uvoľňovať tvorivá energia ľudu, jeho kriticko-praktická pretvárajúca aktivita. To však nepríde samo od seba, to môže byť iba dielom cieľavedomého boja progresívnych, revolučných síl vo vnútri samej socialistickej spoločnosti. Túto cieľavedomosť má spomenutým silám poskytovať dôsledne antidogmatická, kriticko-revolučná marxistická teória